

Ekonomi ve Yükseköğretimde Kritik Düşünme

Fahir Bilginoğlu¹

¹Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Muhasebe Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: F.B. 0000-0003-0407-6144

ÖZ

Kritik düşünme veya eleştirel düşünme, işletmelerde başarının anahtarı olarak görülür. İşletmecilik yazınında kritik düşünce, karar almada yorum, analiz, değerlendirme ve sonuç çıkarmayı içeren bilinçli bir faaliyet olarak görülür. Kritik düşünmenin, ekonomi ve yükseköğretim açısından çok önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Bunun nedeni, üniversite eğitiminin amacının ezber dayalı ve kalıplaşmış bir eğitim vermek değil zihinsel mesleki eğitim olmasıdır. Bir başka deyişle üniversite eğitiminde mesleğe yatkınlık ve mesleki becerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir. İş dünyası da değişmekte ve esneklik talep etmektedir. Günümüzde, üniversite mezunlarının mesleki bilgi ve bilimsel yöntem bilgileriyle donanmış olması, diğer bir ifade ile mezunların “kritik düşünmeyi öğrenmiş” beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı, ekonomi ve yükseköğretimde, özellikle de maliyet muhasebesi derslerinde kritik düşünmenin önemini ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Kritik Düşünme, Yükseköğretim, Maliyet Muhasebesi

ABSTRACT

Critical Thinking in Economics and Higher Education

Critical thinking is the key to success in business entities. In business literature, critical thinking is regarded as a conscious activity that includes comment, analysis, assessment and deduction in decision making. It is accepted that critical thinking plays a very important role in economics and higher education. The reason for this is that the goal of university education is to provide an intellectual professional education, not a stereotyped and standardized one. In other words, the aim shall be enhancing professional aptitude and professional skills. Business life has also changed and demands flexibility. In today's work environment, graduates are expected to be equipped with professional knowledge and scientific method information, in other words, they should have learned “critical thinking”. The purpose of this study is to demonstrate the importance of critical thinking in economics and higher education, in particular in cost accounting courses.

Keywords: Critical Thinking, Higher Education, Cost Accounting

1. Giriş

Günümüzdeki dijitalleşme ile toplum, ekonomi ve politikada sonsuz görünen karmaşık değişimler yaşanmakta olup, hatta bu ivmenin yavaşlamayacağı da bilinmektedir. Bu gelişmeye bazı ülkeler ayak uydururken, bazılarının uygulamadığı veya geri kaldığı, 1979'dan beri yayımlanan Dünya Ekonomik Forumu (WEF)'nin “2018 Küresel Rekabet Gücü Raporu”nda açıkça görülmektedir (1). Buna göre, dünyada 140 ülkenin rekabet gücü puanları Forum tarafından her yıl tekrar kapsamlı bir çalışma ile ölçülüyor ve “küresel rekabet gücü endeksi” olarak açıklanıyor. 2018 yılı endeksinde ABD, Almanya ve Singapur ilk üç sırayı paylaşırken, Türkiye geçen yıla göre 3 sıra gerileyerek 61. Olarak sıralanmıştır. Rekabet gücü – gelir düzeyi ilişkisi de, ilk 20 ülkenin hepsinin zengin olmasından anlaşılıyor. Anılan raporda en önemli 10 güç içinde “karmaşık problemleri çözme”, “kritik düşünme” ve “yaratıcılık” ilk sıraları almaktadır; sanayinin ve ekonominin kaldıracağı eğitim kabul edilmektedir. Ülkelere bir politika önerilmesi yerine, 4. Sanayi devrimi için hareket noktası gösterilmektedir. Bu bağlamda, bu yıl ekonomist Paul Romer'in ekonomi nobelini, fikirlerin üretim

Geliş tarihi/Received: 13.12.2018 Kabul tarihi/Accepted: 22.01.2019

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fahir Bilginoğlu / fahirbilginoglu@yahoo.com

Atıf/Citation: Bilginoğlu, F. (2019). Ekonomi ve yükseköğretimde kritik düşünme. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi - Journal of Accounting Institute*, 60, 1-4. <https://doi.org/10.26650/MED.2019496359>

faktörü olarak ekonomik modele sokulmasıyla aldığını unutmayalım; 2002’de de Daniel Kahneman, finansmanda kullanılan “beklenti teorisi” ile almıştı (“Aynı parayı kazanma ve kaybetmesine insanlar eşit değer vermiyor” varsayımının ispatlanması).

ABD ve Almanya’nın buraya nasıl geldiğini yazımın konusuyla yorumlarsak, MIT (Massachusetts Institute of Technology)’in yapay zekanın (Artificial Intelligence – AI) geliştirilmesi için 1 milyar \$ kaynak ayırarak yeni bir fakülte kurmakta olduğu (2019), hatta yapay zeka ve enformasyon teknolojilerine (IT) odaklanacak 50 yeni pozisyon oluşturduğunu örnek verebiliriz. Almanya için de, kritik düşünme, ikili mesleki eğitim – öğretim (okul – işyeri) ve sürekli eğitim ile çalışanların üstün kalite ve yeterliliğini sağladığını söyleyebiliriz. Hatta Almanya’nın ABD’den farklı olarak, Japonya ve Türkiye gibi zengin doğal kaynaklara sahip olmaması, üstün bir eğitim ve bilim sistemi olmadan bu sıraya ulaşması olanaklı değildir.

Üniversite eğitiminin amacı zihinsel mesleki eğitimidir, yani mesleğe yatkınlık, mesleki beceri olmalıdır. Çünkü mesleki tamlik, öğrencinin tüm meslek hayatı için donatılması sağlanamaz. İş dünyası da değişmekte ve esneklik talep etmektedir (British Council “Higher Education Market 2018” de temel becerinin birinci sırasında “eleştirel düşünce”yi açıkladı. Diğerleri sırasıyla sözlü ve yazılı iletişim, takım çalışması, dijital teknoloji ve liderlik becerileridir. Bkz. R.Riera (2018). Üniversite mezunlarının mesleki bilgi ve bilimsel yöntem bilgileriyle donanmış olması beklenmektedir, diğer bir ifade ile “kritik düşünmeyi öğrenmiş” olmalıdır (Wilhelm von Humboldt (1767-1835), üniversite fakültelerinin meslek yüksek okuluna dönüştüğünü görüp bu eğilimi değiştiren kişidir. “Humboldtun mirası” diye anılan Humboldtian üniversite, modern üniversiteyi temsil eder ve bu yargıya 1930’da Institute for Advanced Studies in Princeton’ın kurucu müdürü Abraham Flexner varmıştır. Amerika’da ilk olarak 1876’da Baltimore’da John Hopkins Üniversitesi, Berlin Modeli’ne göre kurulmuştur. Bu konsept bugün ABD’de “graduateschools”larda, üniversiteye başlayanlarda dörtte birinden azını kabul ederek uygulanmaktadır).

İşte bu yazımızda, büyük bir çoğunlukla üniversite öğrencisinin bile sahip olmadığı “kritik düşünme becerisini”, İÜ ve İTÜ’deki 47 yıllık akademik kariyerim ışığında bir fakülte dersi düzeyinde somutlaştırmaya çalışacağım (Almanya’da İşletmecilik Öğretim Üyeleri Birliği’nin işletme iktisadı bilimi için saptadığı temel ilkeler olarak, perspektif vermek, bilim yaratmak ve bilimi desteklemek gibi genel ilkelere ek olarak öğretimde “highend” olmak sayılmıştır. Bkz. Gloger A., (2016), s. 39,40).

2. Kritik Düşünme Nedir ve Maliyet Muhasebesi Dersi Örneğinde Yüksek Öğretimdeki Yeri

Örgütlerde kritik düşünme veya eleştirel düşünme en önemli özellik ve anahtar beceri gözüktüğü, süreç ve ürünlerle ilgili daha iyi karar verilmesini sağladığı hep söylene de, tanımını çok göremeyiz. Yazında, kritik düşünce, bilinçli olarak kendi başına yapılan karar oluşumu için yorum, analiz, değerlendirme ve sonuç çıkarmayı içeren marifet, hüner, başarı olarak görülmektedir. Konuyu çarpıtmadan, kendi başına bilgi arayışı, analiz ve sonuca ulaşma, zaten kısaca “düşünmek” demektir (Universität in Deutschland (1997). Konuyu çarpıtmadan nitelmesi, bilişsel çarpıtmaya uğratmadan, objektif, yanılmadan kendi argümanını oluşturmaktır.

“Akademik eğitim” diye de adlandırılan üniversite eğitimi, Aristo, Plato ve bunun gibi düşünürlerle kadar götürülse de, “düşünmenin” eğitiminin nasıl yapılacağını eserlerinden anlamaya çalışıyoruz (Jose Ortega y Gasset (1997). Üniversitelerde genellikle öğretim üyesinin bilgi ve deneyimine göre bir yaklaşım yapıldığını söyleyebiliriz.

Aktarılan bilginin tartışılmadan kabulüne dayanan klasik eğitim sistemi, ülkemizde yaygındır, ancak seçkin (elit) kurumlarımızda, sorgulama, tartışma yoluyla öğrenci odaklı bir öğretim tabii ki var, bunun temeli iyi bir ortaöğretim ve öğrencinin kendi eğitiminden sorumlu olmasıdır. ABD’de yüksek öğretim kurumları “highly -, very -, competitive, less – ve noncompetitive” şekline sınıflandırılmaktadır; ayrıca doğu bölgesi için “Ivy League” ayırımı da yapılmaktadır. Almanya ise 60’lı yılların politikasını terkederek çok sayıda yüksek okul açarak yüksek öğrenim talebini karşılamış, 2005 yılından itibaren elit (excellence) üniversiteler desteklenmiştir. Ülkemizde de Koç ve Sabancı Üniversiteleri 2017 itibarıyla ilk 500 içine girmektedir.

Kişilik özelliği olarak kritik düşünce, tüm öğrencilere aşılmalıdır, çünkü bu kişilik özelliğine sahip olanlar için yalnızca tek bir gerçek vardır; eğer tüm argümanlar aynı düzeyde görülüyorsa, kritik düşüncenin bir anlamı kalmaz. Burada önemli olan neyin en doğru olacağı, kesin olarak bilinemeyeceğine göre, farklı durumlarda varılacak olan bulgulardır. Bu yetinin ancak sınırlı olarak etkilenebileceği veya desteklenebileceği ifade edilmektedir; hatta bir örgüt için anlamı olup olmadığı veya böyle bir çalışmanı isteyip istemedikleri de belirleyicidir.

Beceri ve kişilik özelliği olan kritik düşünmenin zamanla kendinden gelişemeyeceğini söyleyebiliriz. Yükseköğrenim öğrencilerinin büyük bir kısmının bunu yeterince başaramadıklarını biliyor ve başarabilenleri ayırt edebiliyoruz; öğretim üyesine düşen görev, bu yeteneğin derslerin işleyişi sırasında eğitimini sağlamaktır. Kritik düşünme, öğrenim konularının üstünde bir kavramdır; bir kişinin bilgisi diğer bir konudan farklı olsa da, bu yeteneğini diğer konuda da kullanabilir; ülkemizde kısa bir süre önce, bir perakende grubunun CEO'su, havayolu şirketinin CEO'lüğüne geçmiştir; yine iyi bir sosyoloji bölümü mezununun tepe yönetiminde görev alması görülebilmektedir.

Son olarak, bir fakülte dersi olarak “maliyet muhasebesi” örneğinde, kritik düşünme kriterinin nasıl ele alınabileceğini somutlaştırmak isterim. İşletme biliminin bir alt dalı olan maliyet muhasebesi (costaccounting, Kostenrechnung) “muhasebe” olarak anılmakta ise de, işletmenin üretim fonksiyonunu parasal olarak betimleyip, işletme içine raporlayan bir sistemdir. Günümüzde tüm global şirketlerin yönetim bilişim sistemleri (knowledgesystem) bu bilime dayanır, SAP, Oracle, Intuit, Microsoft vb. endüstriyel üretim sonucu 19.yy sonunda gerek duyulmuş ve özellikle Hitler Almanyası'nda maliyete dayalı fiyatlandırmanın ve bilimsel ve tekdüzen olması emredilmiş (1938), takiben işgal edilen ülkelerde de zorunlu hale getirilmiştir; savaş sonrası yararı nedeniyle vazgeçilmemiştir. Ülkemizde de bu Alman geleneği Sümerbank ve İktisat Fakültesi ile uygulamamıza girmiştir. Ders içerikleri anabilim dallarını ilgilendirdiğinden, içerik tam, eksiksiz ve güncel olabilir; ancak akademik bir ders içerikle değil, ele alınışı ile değerlenmelidir. Genelde, soyut (formel) düşüncenin geliştirilmesi, bilim yapma ve bilimsel bilgiyi anlama, dersin temel amacı olmalıdır. Bu bağlamda öğrencinin;

- Zaman boyutu ile düşünme,
- Önerme mantığı kullanma,
- İşlem üzerinde işlem yapma yeteneğinin gelişmesi,
- Yeni bilgi talep etme,
- Var olmayan şeyler üzerinde akıl yürütmesi,
- Analoji,
- Kuram kurması,
- Sofistike düşünmesi (tepeden toplayıcı bakabilme),

sağlanmalıdır.

İşletmelerin imalat ve hizmet ürünlerinin çeşitliliği nedeniyle gerçek birim maliyetin bilinmesi, üretimin akılcılığını ortaya koyar, çünkü ekonomide “kar=fiyat-maliyet” ilkesi geçerlidir (Geçerli (relevant) maliyet değil). Bu bağlamda “genel üretim maliyetlerinin” yüklenmesi, bazı sektörlerde yoruma çok açıktır (Farklı faaliyet ölçülerine dayalı yükleme oranları, kademeli dağıtım, atıl kapasite maliyetleri gibi). Derslerde ayrı bir konu olarak ele alınan “faaliyet tabanlı maliyetleme (activity cost)” çok yönlü bir proje olduğundan, ürün maliyetlerinin nasıl gerçeğe yaklaştırılacağı olgusunun argüman haline getirilmesi yani farkındalığı ortaya konabilmesi tartışmalıdır. Maliyetlerin standart düzeyde saptanmasını içeren “standart maliyetleme yöntemi” yerine, piyasanın kaldırmayabileceği maliyete göre üretimin yapılandırılması yaklaşımını içeren “hedef maliyetleme (target costing)” konusu ele alınmalıdır. Değişik kapasite kullanımlarında fiyat verme, teklif belirleme ve dışarıdan temin (outsourcing) kararlarının maliyet büyüklüğü yaklaşımları ele alınmalıdır.

3. Sonuç

Günümüzde bir ülkenin yalnız doğal kaynak ve mevcut zenginlikle üstünlük yaratmadığı bilinmekte ve görülmektedir; global rekabetçi bir Türkiye yaratmak, insan faktörünün eğitiminden geçmektedir. Ülkemizin de, evrensel bilgileri işleyen ve yararlanan bir düzeye gelmesini sağlayacak, öncelikle seçkin üniversitelere gereksinimi vardır. Diğer üniversitelerimizin

de geniş bir kitleyi “ortalama eğitim düzeyi”ne yükseltmesi, demokrasimiz, insan kaynaklarımız için de olumlu olacaktır.

Yüksek düzeyde seçkinlikte eğitim düzeyine sahip ülkeler, büyük sıçramalar yaparak, “düşüncelerini (IT ve AI, standart yazılım vb.)” diğer ülkelere kabul ettirerek yeni bir kültür ve ticari emperyalizm yaratmışlardır.

Akademik eğitim belirli düzeyde yetenek ve entelektüel ortam gerektirir. Ele almaya çalıştığımız kritik düşünme, zekanın, analitik düşünebilme ve varsayımlarla akıl yürütme ve bunun gibi bileşenlerden biridir ve bazı bileşenlerin farklı eğitim konularında, sınırlı şekilde arttırılabilindiğine göre konu eğitimidir. Hatta doğa bilimlerine göre sosyal bilimlerde eleştirel düşünmenin önemi çok daha fazladır; çünkü sosyal bilimlerin sebep-sonuç ilişkisini tam olarak belirlemek çok daha zordur. Eleştirel düşünme olguların ve bulguların sürekli eleştirilmesinden çok, varsayımlar üzerinden akıl yürütme ve olasılıkları dikkate alarak, alternatif sonuçlar üretmektir; var olmayan şeyler üzerinden analogi yaparak sonuca götürmektir; bütünü görebilmesini sağlamaktır. Bir akademik dersin içeriğini öğrenmek ya da öğretmek, akademik eğitim –bilim-sayılmamaktadır. Bilim, araştırmaya dayalı olarak sorun çözülemeye çalışmak, çözüme ulaşmaktır.

Bir öğretim üyesine düşen görev, Türkiye’nin dünya sıralamasındaki yerini yükseltebilecek “düşünen, öğrenmeyi öğrenen” öğrenci yetiştirmesidir. Genç akademisyenlerimizin bu konuda yapacağı en önemli katkı, yürüttükleri derslerini içerikle değil, ele alınışıyla kurgulamaları ve dersin bitiminde “nasıldım?” değil, “ne kadar yararlı oldum?” şeklinde değerlemeleridir.

Kaynakça

Bode C., W. Becker ve R. Klotat (Editörler), Universitaeten in Deutschland, Prestel 1995, München

Eğitimin Geleceği, Üniversitelerin ve Eğitimin Değişen Paradigması, Sabancı Üni., 2003.

Gloger A., Betriebswirtschaftsleere, VNZZ, 2016.

Higher Education Market 2018, British Council, www.reportlinker.com/high-education/reports

Riera R.,Warumunsdie Digitalisierung Menschliches Macht, Zukunftderarbeit.de, 21.03.2018.

Şahin M. Ve C. Fell Kurban, The Flipped Approachto Higher Education, 2018.

Ortega y Gasset, Jose, Üniversitenin Misyonu, 1997.

The Global Competitiveness Report, WEF s, 671, 16.10.2018, www.weforum.org

Wesel D., Wasisteigentlichkritisches Denken?, www.wissensdialog.de

www.timeshighereducation.com/ranking/europa-teaching/2018